

POLSKA BÖNDER — ENVISA, MÄKTIGA OCH MISSFÖRSTÅDDA

KJELL ALBIN ABRAHAMSON

Den polske bonden är seg och envis och älskar sina storfläckiga kor. Hans kärlek till tegen är lika stark som Paavlos. Han och hans krumma hustru är ofta skeptiska mot nymodigheter, det finns fortfarande fler hästar än traktorer i det polska jordbruket.

Att tänka sig Polen utan jordbruk är lika svårt som att föreställa sig en fungerande människa utan huvud. Kritiken mot det polska jordbruket och dess strävsamma bönder är många gånger både orättvis och huvudlös.

Polen är ett typiskt jordbruksland. Namnet Polen är omtvistat men kommer troligtvis från det polska ordet för åker, åkerfält; pole. Det polska landskapet är, åtminstone visuellt, som gjort för lantbruk. Polen, detta arma sädeskorn mellan historiens kvarnhjul, är många gånger en svårfångad nation, man bör dock alltid komma ihåg att det är ett jordbruksland.

Bönderna i Polen betraktas ofta som bärare av nationens ädlaste

---

KJELL ALBIN ABRAHAMSON är journalist och författare. Han är sedan 1993 Sveriges Radios korrespondent i Warszawa.

moraliska halt. Så är det t ex hos Wladyslaw Reymont i romanen *Bönderna* som belönades med 1924 års Nobelpris i litteratur. Det finns också kritiker som menar att de polska småbönderna är ovanligt snåla och konservativa. En vanlig besykning är att de inte hade något emot att skaffa sig extraförtjänster under kriget. Den polska bonden har alltid framkallat starka känslor.

Lånad centersymbol

Den svenska bonderörelsen har tidvis haft ett starkt engagemang för Polen. Bondeståndets siste talman, jämtan Nils Larson i Tullus tog starka intryck av 1863 års folkresning i Polen och skänkte länge en del av sin månadslön till de kämpande polackerna. Hur många känner för övrigt till att centern i Sverige lånat sin partisymbol fyrklövern från det polska Bondepartiet PSL. På 1980-talet fanns mellan Bonde-Solidaritet och centern ett omfattande samarbete.

När Polen återuppstod efter första världskriget uppvisade den polska bonderörelsen många särdrag och var långtifrån någon homogen och samlad kraft. Jordbruket hade nämligen bedrivits under helt skilda förutsättningar under de tre annekteringsmakterna. Friast var det i Galizien, den österrikiska delen, där Bondepartiet PSL bildades 1895 och hade representanter såväl i lantdagen som i parlamentet i Wien. Värst var det i den ryska delen, trots namnet Kongresspolen var det en vasallstat under Ryssland. All politisk aktivitet var förbjuden eller halvlegal, först 1904 bildades i hemlighet ett politiskt parti. Bäst fungerade lantbruket i den tyska, preussiska, delen med lantmannaföreningar och kooperativ samtidigt som inslaget av godsägare och storbönder var starkast där. Före första världskriget var användningen av konstgödsel – ett dåtida sätt att mäta utvecklingen – högst i hela Europa i detta område. I staden Poznan (på tyska Posen)

tillverkades traktorer på H Cegielskis fabrik redan 1910.

I mellankrigstidens Polen uppstod många faktiska och taktiska kontroverser inom den splittrade bonderörelsen. Wincenty Witos blev ledare för Piast som var en sammanslagning av olika bondepartier, det radikala bondepartiet Wyzwolenie valde att ställa sig utanför. Witos var tre gånger premiärminister på 1920-talet men tvingades i exil till Tjeckoslovakien eftersom han i maj 1926 motsatte sig den statskupp som genomfördes av den legendariske Józef Pilsudski.

Under nästan hela 30-talet, 1931-1939, var PSL det största politiska partiet i Polen under ledning av den lille, satte autodidakten Stanislaw Mikolajczyk. Hans egna karaktärsdrag är typiska för den polske bonden; envis, lidelsefull och med en vilja av stål.

Efter andra världskriget kunde inte ens kommunisterna negligera bönderna som den mest betydande politiska kraften. Mikolajczyk som under slutet av andra världskriget varit premiärminister i exilregeringen i London blev 1945 biträdande premiärminister i den kommunistdominerade sk provisoriska regeringen. Förgäves försökte han rikta västvärldens uppmärksamhet på de kommunistiska diktaturmetoderna. Mikolajczyk och andra

PSL-politiker, i praktiken landets enda organiserade demokratiska kraft, utsattes för förföljelser, represalier och seriemord. Tusentals bondgårdar brändes ned, allt detta smutsiga arbete utfördes av den kommunistiska marionettregeringens hemliga polis. Bondepartiet-PSL som vid sin kongress i januari 1946 hade vuxit till 600.000 medlemmar karaktäriserades av kommunisterna som "ett parti av kapitalister och reaktionärer, sammansatt av godsägare och industriföretagare". För kommunisten Wladyslaw Gomulka (då i början av sin karriär, senare partichef 1956-70) var Mikolajczyk en "trojansk häst", "kapitalistdräng" och naturligtvis "reaktionär". Till slut, det var 1947, hotades Mikolajczyk till livet och tvingades fly utomlands. Han lämnade Polen i bagageluckan på den amerikanske ambassadörens limousine. En förödmjukande sorti för varje människa, inte minst för en före detta premiärminister. Mikolajczyk kom aldrig mer att återse sitt hemland.

I motsats till alla andra kommunistiska öststater lyckades de polska bönderna slingra sig ur historiens största mord på jordbruket; kollektivisering och statliga jordbruk. Visserligen drev det allenarådande kommunistpartiet mäktiga kollektiviseringskampanjer på 1950-talet men resultaten var inte särskilt imponerande. Det polska jordbruket baserades också under den värsta kommunismen till nära 90 procent på privata, själväggande bönder.

Under hela den kommunistiska tiden fick det politiskt vingklippta Bondepartiet-PSL leva kvar som ett stödparti till den diktatoriska regimen. Inom dagens borgerliga block är Bondepartiet-PSL inte en helt rumsren partner. Av två skäl. Dels eftersom PSL accepterade rollen som *sleeping partner* åt kommunistpartiet PZPR, dels eftersom Bondepartiet-PSL under 90-talet aldrig riktigt gjort upp med kommunistisamarbetet utan fortsätter samarbetet med kommunister som ömsat skinn till socialdemokrater.

Premiärminister två gånger

Men precis som i Sverige är mittfäran en säker grund för att kunna påverka politiken långt mer än vad röst-siffrorna underbygger. Sommaren 1992, efter en av de många regeringskriserna, försökte PSLs unge (född 1959) partiledare Waldemar Pawlak i 33 dagar att få ihop en regering. Det misslyckades. Han gjorde come back som regeringschef efter det överraskande valresultatet i september 1993 då vänstern gick fram så starkt att de gamla Solidaritetspartierna kunde fösas bort från regeringstaburetterna. Demokratiska vänsteralliansen SLD, alltså post-kommunisterna, bildade koalition med Bondepartiet och premiärministerposten gick till Waldemar Pawlak. Han är därmed den ende hittills i det demokratiska Polen som varit premiärminister två gånger, om än första gången utan regering. Pawlak avgick i februari

1995 efter femton månader, sen kommunismens fall 1989 har ingen annan regeringschef lyckats hålla sig kvar så länge på den rodeotjur som heter polsk politik. Den viktigaste invändningen mot unge premiärministern var hans oförmåga att driva på landets ekonomiska reformer. Visst har det knakat många gånger i koalitionen sedan 1993 mellan Bondepartiet och Vänsteralliansen-SLD men stormarna har ridits ut. Osvuret är dock bäst.

Ju längre jag sysslar med polsk politik desto mer fascinerad blir jag av Bondepartiet-PSLs märkliga, mäktiga och intressanta ställning. Bondepartiet har inga tidningar av betydelse men lyckas förvånansvärt ofta driva igenom sin vilja. Om man gör tankeexperimentet att slå ihop Centern, LRF, Böndernas hus, Jägarförbundet, Fiskeriförbundet, Lantbruksuniversiteten Ultuna och Alnarp, tidningen Land, mejerier, slakterier och sockerbruk så kommer man i närheten av den maktställning som bondepartiet PSL har.

Maktstrid

När dessa rader skrivs i slutet av november rasar en maktstrid inom PSL. Polens jordbruksminister och vice premiärminister Roman Jagielinski utmanar Waldemar Pawlak om ordförandeposten i partiet. Jagielinski anser att Pawlak gjorde alldeles för dåligt ifrån sig i presidentvalet där han bara fick 800.000 röster av en valmanskår på nära fyra miljoner. Jagielinski kan dessutom tänka sig att

bryta regeringssamarbetet med socialdemokraterna för att istället bilda koalition med de borgerliga.

Den polske bonden är seg och envis och älskar sina storfläckiga kor. Hans kärlek till teget är lika stark som Paavlos. Han och hans krumma

” Om man gör tankeexperimentet att slå ihop centern, LRF, Böndernas hus, Jägarförbundet, Fiskeriförbundet, Lantbruksuniversiteten Ultuna och Alnarp, tidningen Land, mejerier, slakterier och sockerbruk så kommer man i närheten av den maktställning som bondepartiet PSL har. ”

hustru är ofta skeptiska mot nymodigheter, det finns fortfarande fler hästar än traktorer i det polska jordbruket. Klimatet är inte särskilt gynnsamt, vattenbristen stor och åkerjorden mager, lite mylla, lössjord och andra goda jordmåner. Ingenting uppstår ur intet, den polske bonden är en produkt av sin miljö, Polen är ett strävsamt jordbruksland,

Ändå är det just det polska jordbruket som pekas ut som det största hindret för ett medlemskap i EU. Nu kan man visserligen nämna andra lika stora problemområden som gruv-

närigen, stålindustrin eller den eftersatta regionalpolitiken. Men av någon anledning är det just jordbruket som ständigt hamnar i blickfånget. En jämförelse med USA är också bestickande; i Polen finns fler jordbrukare än i USA! Medan Polens 3,86 miljoner bönder har en areal på 18,7 miljoner hektar (bara Frankrike och Spanien har större areal) är siffran 426,9 miljoner hektar för USAs 3,37 miljoner jordbrukare. Fler nödvändiga siffror: i Polen arbetar cirka 20 procent av alla arbetsföra inom jordbruket, i USA cirka 2 procent. Eller annorlunda uttryckt; den odlade arealen i USA är 24 gånger större än i Polen – med färre människor. I genomsnitt har den polske bonden sju hektar land, det är ungefär hälften så mycket som kollegorna i Västeuropa.

Av Polens knappt 40 miljoner invånare bor hela 40 procent på landsbygden. Alla som bilat genom vårt södra grannland vet att landsbygden är oerhört levande; hästkärror och traktorer, gudfruktighet och lanthandel, råg och potatis, kvinnor i hucklen och män som snyter sig i avigvänd hand. Knappt hälften av de polska jordbruken är överlevnadsdugliga med EU-mått. För att inte öka på den redan idag höga arbetslösheten (cirka 15 procent) gäller det att hitta avvecklingsformer och alternativ som inte skapar ännu större arbetslöshet. En massflykt från landsbygden med ghettobildningar i storstäderna är bara ett av de problem som en radikalt ändrad jordbruks-

politik skulle innebära.

– Det finns, säger jordbruksministern Roman Jagielski (PSL), en fördel med att en miljon bönder vill överleva och inte köa på arbetsförmedlingen eller efter arbetslöshetsunderstöd. Dom här bönderna har det knapert, men dom klarar sig.

En polsk jordbrukare finansieras till högst 16 procent av skattemedel, i EU-länderna ligger siffran på 49

procent. Efter kommunismens fall har skillnaden mellan Polens mest och minst utvecklade områden ökat, stora regionala skillnader gäller också för priset på jordbruksmark. De polska bönderna vill av många skäl skynda långsamt och får i regeringsställning ofta gehör för sina synpunkter. En anledning att skynda långsamt, så hävdar i alla fall de saktmodiga, är att många av dagens problem med tiden löses tämligen

automatiskt. Tittar man på åldersstrukturen bland polska bönder dominerar de äldre, hela tre fjärdedelar är över 50 år. När de pensioneras kommer deras små enheter inte att övertas av barnen utan slås ihop till större. Den politiska oppositionen har naturligtvis en annan åsikt om skynda långsamt-politiken; den röd-gröna regeringskoalitionen vågar av konservatism inte tvinga fram rationaliseringar, moderni-

seringar och hårdare tag.

Många bönder och politiker i Polen är hjärtligt trötta på att jordbruket framställs som ett nästan arkeologiskt fynd från medeltiden. Stora och ambitiösa projekt för att modernisera lantbruket förekommer faktiskt. Det finns dessutom mycket som polska bönder inte vill ändra på. Varför ska t ex det holländska jordbruket betraktas som så exemplariskt; Holland använder per år och hektar 360 kg konstgödsel och giftämnen. I Polen är motsvarande siffra bara 95 kg. En polsk gris lever i genomsnitt två eller tre gånger längre än en stressad EU-gris. Astrid Lindgren skulle älska det polska jordbrukets alla glada grisar. Det handlar alltså om kvalitet på jordbruksprodukterna, den kvalitet som inte alltid efterfrågas och lönar sig. Visst, de polska jordgubbarna är alldeles för små (läs: obesprutade) för att klara EU-måtten. Men de är väldigt goda.

Stillsamma protester

Den katolske polske bonden har en religiös vördnad för det dagliga brödet och för jordbruksprodukter. Jag kan svårligen föreställa mig polska bönder vräka ut tonvis med frukt och grönsaker på gator och torg framför myndighetsbyggnader, spektakulära åtgärder som blivit något av en EU-specialitet. De polska böndernas pro-

tester och vrede tar sig betydligt stillsammare uttryck, som hungerstrejker i kyrkor.

Bland polska bönder finns en skepsis mot EU trots att Bondepartiet-PSL officiellt är för ett EU-medlemskap. Opinionsmätningar visar på 70 procent stöd för inträde i den mäktiga organisationen, intressant nog har bara 40 procent en positiv uppfattning om unionen. Bland euroskeptikerna finns en rädsla för att förvandlas till ett jordbrukarnas B-lag, det som brukar kallas för EU-medlemskap med dubbla hastigheter. Ganska ofta hörs EU-signaler att de polska bönderna inte ska producera kött och skinka utan istället satsa på grönsaker, svamp och bär, alltså oerhört arbetsintensiva och föga lönsamma områden. Också mot B-lagsresonemanget kan man höra invändningar som: Hellre tillhöra B-laget än stå helt utanför. Effektiviteten måste dock höjas. Den polska skörden av t ex råg och vete är genomsnittligt två gånger lägre än i EU. När EU-jordbrukaren skördar 8 ton sockerbetor från 1 hektar får den polske bonden bara 3,5 ton.

Om Polen blir medlem i EU kommer plötsligt var fjärde EU-bonde att vara polack. Ett polskt medlemskap betyder också att CAP, unionens gemensamma jordbrukspolitik, skulle knäckas fullständigt. Många människor, också i Polen, skulle inte alls ha

något emot en kollaps av Bryssels perverterade bidragspolitik. Orättfärdiga subsidier på EUs jordbruksvaror blockerar nämligen en ekonomisk utveckling i Central- och Östeuropa. Att den kapitalstarka EU-marknaden, Europas rikaste 15 nationer, i princip är stängd för de polska bönderna är det polska jordbrukets största problem. De polska ropen skallar; *biznes not aid!*

Billigt EU-inträde

I motsats till vad många utomlands tror menar polackerna att ett medlemskap i EU inte alls skulle bli särskilt dyrt. De får medhåll av den svenske EU-parlamentarikern Ivar Virgin (m) som anser att om Polen får ungefär samma villkor som Sverige skulle nettobetalingen på jordbruksområdet uppgå till cirka 12 miljarder kronor, efter avdrag för den avgift som alla länder betalar. Sveriges andel skulle i så fall bli ca 300 miljoner kronor. Ett rimligt pris för att få med Polen i EU, anser Virgin.

EUs utvidgning österut är den största politiska frågan som Sverige och Västeuropa stått inför på länge. En sak måste man i det sammanhanget alltid komma ihåg: jordbruk och Polen hör ihop, ja är oskiljaktigt. Som ler och långhalm, som gin och tonic, som Helan och Halvan, som...